

Владета Јеротић

Психијатар и психотерапеут, Српска академија наука и уметности

О појави наметања и одупирања — у породици и у друштву

Сажетак: Наметање и одупирање, познати као феномени присутни у патријархалној породици и у друштву, изгледа да су универзални природни феномени који стоје у служби нагона моћи и агресије. Свако наметање у породици и у друштву изазива природан отпор деце која се васпитавају у породици и народа којима управља наметљиви владар. Наметање производи у људима страх који онда ствара уплашене или агресивне људе. Само истинска љубав родитеља према деци неће оставити дубљи негативни траг на потомцима и поред родитељског наметања, и поред дечијег одупирања.

Савремена психијатријска генетика сматра са сигурношћу да је могла да утврди да су у генетском коду човека забележени: тежња ка награђивању, избегавање опасности и тражења новог (проф. др Драган Швракић).

Изгледа ми вероватно да су феномен наметања и одупирања,¹ а онда и феномен кажњавања и награђивања можда, такође, генетски засновани. Са еволуционистичког гледишта, и у природи и у људском друштву „јачи побеђује слабијег“, а такмичење међу људима (у границама дозвољеног, а и ван таквих граница) природно је у свим областима живота, а уткано је и у раном васпитању деце.

Како родитељи најчешће васпитавају своју децу (оно што нам је познато у западноевропској цивилизацији)? Зар не, кажњавањем и награђивањем! Да ли је то једини могући, или и најбољи начин васпитања?² Не изгледа тешко довести у блиску везу појаву наметања и одупирања са појавом кажњавања и награђивања, у току дугог и мучног процеса васпитања деце од стране родитеља, нарочито важан у току првих неколико година живота детета, у периоду када се сви догађаји, и ружни и леви, дубоко утискују у меку и упијајућу душу детета. Може ли се избећи наметање („силом натурање“) родитеља деци, са њиховим онда, природним одговором — одупирањем („супротстављањем, пружањем отпора“)? Не мора свако наметање и одупирање бити негативно, и тада, са лакшим или тежим последицама за каснији живот детета. Шта одлучује да ли ће ове уобичајене васпитне методе бити више позитивне него негативне? Сигурно најпре и увек љубав, мада овај појам као да постаје из века у век све сложенији, па и противречнији. Можемо ипак да кажемо да када у мужа и жене преовлада, најпре међусобна љубав, или бар поштовање, а потом и искрена жеља да имају дете (децу) и са њиме се односе са природном, али и духовном емпатијом, наметање у васпитању више није „силом се натурати“ (наметаги се другоме).

Сличан однос чини ми се да постоји између страха и страхопоштовања. Нико не може да избегне доживљај страха у животу (могућ већ у пренаталном животу!),

¹ Ваља рећи да под именицом наметања подразумевам некога „који се намеће некоме, који силом натура“, док под именицом одупирања мислим на „супротставити се, пружити отпор“.

² О проблему кажњавања и награђивања у васпитању деце подробно и са личним искуством пише у поновљеним издањима своје књиге „Породични буквар“, Милица Новковић.

јер је страх инхерентан људском бићу (нешто што битно, нераздвојно припада човеку). Управо зато од пресудне је важности да родитељи, када васпитавају децу, не појачају онај природан, код свих присутан страх. Једно од познатих и давно усвојених правила (али не увек и примењиваних) у сваком васпитању гласи: „Немој плашити дете!“ Који су то родитељи који нису плашили децу, мислећи да ће их тако заштитити од несрећа које прете! У ствари, сви се ми ослобађамо страха тако што плашимо друге. Оно што је далеко потребније (па и једино потребно), то је страхопоштовање које дете треба и може да развије према својим родитељима. Ово драгоценост осећање развиће се у детету, ако су и родитељи у себи радије одгајили осећање страхопоштовања, а не само страх. Страх увек прети те чини човека (некад целог живота), или „смртно уплашеним“, или опасно агресивним бићем. Љубав нам је и у оваквом разликовању страха од страхопоштовања неопходна. Када некога стварно волимо (муж жену и обратно, родитељи дете) ми га и поштујемо, док када некога поштујемо није неопходно и да га волимо. Пошто је свако људско биће, од самог зачетка, па до смрти, и природно и духовно биће, онда верујући човек зна да је и у новорођенчету прсликан Божији лик, и тада, разуме се да воли то још нејасно биће, одређено да се *доживојно усавршава*.

Страх одраслих људи од Бога кроз векове човековог трајања, страх је од казни. Да ли Бог кажњава, или само опомиње човека? Ако само опомиње, откуд онда толики страх људи од Бога који кажњава, односно који награђује „када смо добри“? Зар овако укорењено уверење, готово код свих људи (да ли и у свима познатим великим религијама света?) не долази од *раној* васпитања детета! Зар нису милиони генерација у прошлости људског рода васпитавани наметањем и одупирањем, кажњавањем и награђивањем! Не знамо какво је васпитање било у претпостављеном матријархату, у далекој прошлости историје и, много дуже, преисторије. Данас, у 21. веку, уверавамо се, готово из дана у дан, да дуговековни патријархат све брже ишчезава, највидљивије у западноевропској цивилизацији, мада је патријархат (за сада) благо уздрмао и у Кини, Индији, можда понајмање у исламу. Треба ли очекивати неког генијалног педагога да се роди у Европи који ће понудити нови образац васпитавања деце, у коме ће, узорном обрасцу, остати само најмање потребног наметања и одупирања, кажњавања и награђивања?

Да кажемо нешто о одупирању. Оно је природан одговор сваког живог бића (и ван људског рода) на наметање, натурање некога некеме. Како се најчешће одупиремо? Пркосом и/или инатом. Наш познати етнопсихолог Бојан Јовановић добро је писао о потреби разликовања пркоса од ината, сматрајући пркос чешће, позитивном појавом код људи и народа, инат, међутим, увек негативном појавом. Свако дете, у своје раном развоју, према искуству дубинске психологије, пролази кроз тзв. негативистичку фазу развоја, када се дете *природно* опире и најбољим родитељима — а они су и даље најбољи родитељи када се не опире опирању свога детета. Када се овакав след догађаја заврши (на крају друге и на почетку треће године живота детета), повољни услови за даљи развој (сазревање, душевно и физичко) детета, обезбеђен је, са добрим изгледима да се и адолесцентно доба дочека спремно. У овој добри, пак, појавиће се нов вид *природној* одупирања младог човека родитељима које ће, ако и сада родитељи буду довољно психички зрели, отворити широм плодан пут младом да уђе у живот без претераног страха, али са благоугодним осећањем страхопоштовања, не само према родитељима и другим људима, већ и према Богу.

Враћамо се још једном на, рекло би се, свеопшту наметљивост као феномен човека. Када су у питању појединци који посебно наглашавају своју наметљивост,

објашњење можемо добити и од истакнутог психијатра „индивидуалне психологије“ Алфреда Адлера. Он пише да, мада се свако дете осећа инфериорно, онда када је ова инфериорност појачавана непогодним васпитањем (дакле опет, застрашивањем и *поштивањем* детета), стварају се услови у току даљег живота детета да оно осећа незаситу потребу за компензовањем своје инфериорности. И онда, уместо процеса нормалне компензације инфериорности, у погодним условима детињства, у коме се мало дете није претерано излагало претњама и страху, јавља се неуротична (некад и психотична) надкомпензација која показује карактеристике агресивне наметљивости у личном и друштвеном животу код таквог несрећника (таква је агресија мужа или жене у браку, таква је и према деци услед „идентификације са агресором“, тј. поистовећењем са својим родитељима; такви су људи наметљиви као шефови на радном месту; коначно, такви су људи у политици диктатори типа Хитлера и Стаљина који су, обојица, имали веома трауматско детињство.³

Када говоримо о овом трећем највећем психологу у 20. веку (поред Фројда и Јунга), Алфреду Адлеру, треба се сетити његове тачне констатације да је човек најпре биће нагона моћи и власти (нагона који је такође компензација човекове урођене немоћи и слабости!) који му (нагон) одређује „животни стил“ који ће га пратити током целог живота. Насупрот негативне стране овог нагона моћи, пише даље Адлер, постоји у човеку природна потреба за важношћу (важност као вредност, достојанство, улога), а онда и здрава потреба за заједницом; у човеку је урођен дух солидарности, као и „тежња за савршеношћу... најбоља представа која је до сада стечена о идеалном уздицању човечанства је појам Бога“ (у Адлеровој књизи „Смисао живота“).

Шта још рећи о појави наметања и опирања у патријархалној Србији? Ништа посебно не бих додавао на досадашње излагање о именованом феномену. *Pater familias* био је неприкосновени ауторитет у српској породици много векова, и он је то збиља дуго био. Са губитком вере у Бога (од које је вере и долазило оцу породице његов истински ауторитет) почела се лагано, а онда све брже да губи вера у стабилност породице, што је онда угрозило даљи опстанак народа. Када човек, породица и један народ почне да губи веру у Творца, почиње да се губи вера у самога себе; ауторитет се замењује лажним ауторитетом (ауторитативан постаје ауторитаран!) који се одржава силом. Ето опет много простора за испољавањем наметања, односно агресије (један део агресивног понашања човека потиче из страха и слабости).

* * *

У закључку морали бисмо се питати, ако и прихватимо тезу да су наметање и одупирање универзални природни феномени, који онда стоје у служби нагона моћи и агресије (јер је агресија нагон, тврде етолози) а да при деловању ових феномена преовлађују његове негативне стране (јер постоје, као што смо рекли, и позитивне), да ли смо и у 21. веку „осуђени“ да све рђаво што потиче од поменуте агресије, првенствено агресије у породици (у односу родитеља према деци, али онда и агре-

³ Оправдано је и проницљиво питање (а следи и одговор) Алфреда Адлера, зашто у патријархату (аустријском) мајка избегава да казни (бабинама или другачије) сина, већ оставља, уз претњу немирном или неваљалом сину да ће добити батине од оца. Адлер тачно примећује да је отац у кући све решавао (жене су у патријархату углавном биле покорне мужу, и то из страха покорне, јер се послушан може бити само из љубави), али је онда одлучивао и страх мајке да ће, ако она казни сина, изгубити га. Овако закључујући о кажњавању у патријархалној породици, Адлер нас подсећа (а сам то не истиче) на Фројдово тумачење Едиповог комплекса, који је и проистекао, добрим делом, због неравноправног односа мужа и жене у дуготрајном патријархату.

сије у политици) — траје у недоглед? Нисмо без наде. У времену тзв. транзиције, која ће бесумње потрајати још дуго у 21. веку, човек ће морати да се одлучи: да промени (прошири) досадашњу свест, и то откривањем тзв. алтруистичког гена кога сви поседујемо, што би даље значило, уз помоћ квалитативног развоја „религиозног човека“, такође код свих људи присутног — или ће преовладати у човеку, у народима, у човечанству Танатос, што би значило да ће деструктивна страна дуалистичке човекове природе коначно прећи у самодеструкцију. Ни овога пута не могу друкчије да размишљам о човеку него као бићу *слободном*, који и поред, рекло би се кобне нужности којој је од зачећа изложен, мора и може слободно да одлучи, хоће ли Ерос у њему да победи Танатос.